

ISSN 2411-4685

Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Національна академія педагогічних наук України
Департамент освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
Інститут інформаційних технологій та засобів навчання НАПН України
Інститут професійно-технічної освіти НАПН України

**ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ
ОСВІТІ:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ,
ПЕРСПЕКТИВИ**

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ
ПРАЦЬ**

Випуск 5

УДК 378.14

ББК 74.58

I 74

Рекомендовано до друку вченою радою Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (протокол № 2 від 4 жовтня 2017 р.)

Рецензенти:

ЗНЬКОВСЬКИЙ Юрій Францевич, доктор технічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, професор кафедри конструювання та виробництва радіоапаратури Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського.

ОЛІЙНИК Віктор Васильович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, ректор ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

МАТВІСЬКО Ольга Василівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, проректор з наукової роботи Київського національного лінгвістичного університету.

Редакційна колегія:

КРЕМЕНЬ Василь Григорович, д.філос.н., проф., дійсний член НАН і НАПН України, президент НАПН України, президент Товариства «Знання» України (голова).

КОЗЯР Михайло Миколайович, д.пед.н., проф., член-кореспондент НАПН України, генерал-лейтенант служби цивільного захисту, ректор Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (заступник голови).

НИЧКАЛО Неллі Григорівна, д.пед.н., проф., дійсний член (академік) НАПН України, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України (заступник голови).

БИКОВ Валерій Юхимович, д.тн., проф., дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України.

БИКОВА Олена Валентинівна, к.пед.н., доц., начальник управління європейської інтеграції та міжнародного співробітництва ДСНС України (за згодою).

ГУРЕВИЧ Роман Семенович, д.пед.н., проф., дійсний член (академік) НАПН України, директор Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

КОВАЛЬ Мирослав Стефанович, к.пед.н., проф., перший проректор з науково-педагогічної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

КУЗИК Андрій Данилович, д.с.-тн., проф., проректор з науково-дослідної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

ЛИТВИН Андрій Вікторович, д.пед.н., проф., завідувач кафедри практичної психології та педагогіки Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

ЛУК'ЯНОВА Лариса Борисівна, д.пед.н., проф., член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

МАНДЗІЙ Любомира Степанівна, к.політ.н., доц., директор департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації.

РАДКЕВИЧ Валентина Олександрівна, д.пед.н., проф., дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

СПРІН Олег Михайлович, д.пед.н., проф., член-кореспондент НАПН України, заступник директора з наукової роботи Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України.

ТОПУЗОВ Олег Михайлович, д.пед.н., проф., член-кореспондент НАПН України, віце-президент НАПН України.

ТИМЕНКО Володимир Петрович, д.пед.н., проф., учений секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України.

ШУНЕВИЧ Богдан Іванович, д.пед.н., проф., директор Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. Збірник наукових праць. Випуск 5. / За ред. М.М. Козяра, Н.Г. Ничкало. – Львів: ЛДУ БЖД, 2017. – 392 с.

Висвітлено проблеми методології, теорії і методики підготовки фахівців до використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. Проаналізовано сучасні підходи до формування професійної компетентності учнів, курсантів і студентів, а також підготовки педагогічних працівників до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, створення і використання електронних освітніх ресурсів. Проаналізовано проблеми менеджменту інноваційних освітніх проектів і програм та управління інформаційною безпекою і культури безпеки професійної діяльності.

Для педагогів загальноосвітніх, професійних, вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної освіти, наукових працівників, аспірантів, докторантів.

*Р. С. Гуревич, д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України,
Г. Б. Гордійчук, канд. пед. наук, доцент, В. А. Радійчук,*

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

КОМПЕТЕНТНІСТЬ І КОМПЕТЕНЦІЯ ВИКЛАДАЧА У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ: ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

У статті аналізуються точки зору різних дослідників, у тому числі й авторів цього матеріалу, на зміст понять «компетентність» і «компетенція» в дослідженнях у галузі теорії та методики професійної освіти стосовно поняття «інформаційна компетентність», складовою якого є поняття «інформаційна компетенція». Розкривається сутність цих понять. Робиться спроба розмежування понять «професійна компетенція» і професійна компетентність фахівця-випускника ВНЗ з метою оптимізації тезаурусу, що сприяє формуванню та розвитку в нього цих якостей.

Ключові слова: компетентність, компетенція, професійна освіта, інформаційно-професійне середовище, інформаційно-комунікаційні технології.

The authors represent different viewpoints on the concepts «competence» and «competency» which are given in various investigations in the field of theory and methodology of vocational education concerning the term «information competency» within the concept «information competence». The essence of these concepts has been revealed. The authors are making an attempt of distinguishing the concepts «vocational competence» of a higher school graduate for the thesaurus optimization which foster formation and development of these qualities.

Key words: competence, competency, vocational education, informational and professional environment, information and communication technologies

В статье анализируются точки зрения разных исследователей, в том числе и авторов этого материала, на содержание понятий «компетентность» и «компетенция» в исследованиях в сфере теории и методики профессионального образования относительно понятия «информационная компетентность», составляющей которого является понятие «информационная компетенция». Раскрывается сущность этих понятий. Делается попытка разграничения понятий «профессиональная компетенция» специалиста-выпускника ВУЗа с целью оптимизации тезауруса, что способствует формированию и развитию у него этих качеств.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, профессиональное образование, информационно-профессиональная среда, информационно-коммуникационные технологии.

Навчання майбутніх фахівців у галузі ІКТ передбачає формування їхньої фахової компетенції, тобто здатності професійно працювати з комп'ютером у параметрах, визначених навчальною програмою підготовки. Однак, незважаючи на ключову роль поняття інформаційної компетенції чи компетентності для розроблення науково обґрунтованої методики навчання майбутніх фахівців з ІКТ, нині відсутня однозначна інтерпретація змісту згаданих термінів, існують значні розбіжності стосовно кількості та номенклатури її складових, а також щодо низки інших аспектів, пов'язаних із цим поняттям. Це негативно впливає на стан підготовки, оскільки мова йде про один із визначальних компонентів теорії та методики навчання майбутніх фахівців із комп'ютерних технологій, програмування, кібербезпеки тощо. Серед суперечливих аспектів проблеми формування інформаційної компетентності є зміст самого поняття «компетентність» та його співвідношення зі схожим за формою терміном «компетенція», який також широко вживається у спеціальній літературі.

Отже, мета цієї статті полягає в аналізі наявних точок зору на значення згаданих термінів для обґрунтування їх змісту та подальшого використання у відборі матеріалу і розробленні методики навчання фахівців.

Це питання розглядали з різних точок зору чимало дослідників [2-8], однак для теорії та методики професійної освіти його досі не можна вважати розв'язаним.

Програми розвитку і модернізації вищої професійної освіти визначають необхідність створення в українських ВНЗ такого інформаційно-освітнього середовища (ІОС), яке б пов-

ною мірою сприяло формуванню і розвитку інформаційно-технологічної культури і соціальної компетентності як викладачів, так і студентів освітніх закладів, стимулюванню та розвитку їхньої творчої активності. Соціальне замовлення суспільства, нинішня людиноцентрична, компетентісно орієнтована парадигма освіти визначають низку складних завдань, від розв'язання яких багато в чому залежить успішність і комфортність діяльності майбутніх фахівців у сучасному світі, що постійно змінюється. Серед них можна виокремити такі найбільш актуальні та значущі: 1) пріоритетність розвитку творчої особистості, її здатність до саморозвитку і самовдосконалення; 2) оволодіння досвідом творчої діяльності і досвідом емоційно-ціннісних стосунків з оточуючим світом, до людей і самого себе; 3) формування професійної, соціальної, інформаційної компетентностей; 4) технологічна підготовленість педагога і студентів, оволодіння сучасними і традиційними освітніми технологіями, до яких відносяться й інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

Останні, будучи системою матеріальних (технічних) й ідеальних засобів, призначених для здійснення інформаційно-комунікаційної взаємодії викладача і студентів, найбільш ефективні й універсальні не лише в організації освітнього процесу і технологічної підготовки майбутніх фахівців, здійсненої в сучасному інформаційно-освітньому середовищі, а і в розвитку їхньої соціальної мобільності та компетентності.

Можна запропонувати таке визначення ІОС: «Під інформаційно-освітнім середовищем ВНЗ розуміємо системно організовану сукупність апаратних, програмних і транспортних засобів, інформаційних ресурсів, організаційно-методичного і правового забезпечення, орієнтовану на задоволення потреб студентів і викладачів ВНЗ в інформаційних послугах і сервісі для підготовки фахівців, проведення наукових досліджень, організаційного управління й обслуговування інфраструктури ВНЗ». Цей варіант дефініції дозволяє виокремити головні підходи до ефективності й особливості сучасного вищівського ІОС: 1) створення умов для розвитку творчого потенціалу суб'єктів освітнього процесу під час оперативного й ефективного інформаційного обміну; 2) надщільна інформаційна і технологічна насиченість середовища і в той самий час пріоритет особи викладача (який навчає), а не комп'ютера без зайвої абсолютизації можливостей деяких ІКТ, взаємодія яких із людиною не виявлена повною мірою; 3) необхідність розроблення не лише нових освітніх стандартів, навчальних планів і програм, а і реалізація потреб ВНЗ у новому нормативному, дидактичному і методичному забезпеченні, насамперед, системами планування й управління якістю освіти, сучасними медіатеками з наявністю в них необхідних предметних навчально-електронних видань та інших електронних освітніх ресурсів; 4) певна необхідність і достатність технологічної підготовки і формування необхідного рівня технологічної культури викладача ВНЗ для його комфортної й ефективної професійної педагогічної діяльності та розвитку професійної і соціальної компетентності.

Проблема вибору й оптимізації форм, засобів і методів технологічної підготовки фахівців, формування їхньої професійної і соціальної компетентності достатньо гостра й актуальна, а результати спеціальних досліджень в цій області не можуть поки що розцінюватися як підстави для самозаспокоєння. Доказом подібного твердження можуть служити поки що не повністю використовувані в освітній практиці дидактичні властивості та функції сучасних і перспективних ІКТ. Водночас інтеграція й обов'язкове поєднання знанневої (включаючи соціальну) і технологічної (включаючи предметно-практичну) компонент у педагогічних системах є основою для твердження про ефективність їх застосування в умовах сучасної особистої, компетентісно орієнтованої освітньої парадигми.

У сучасній психолого-педагогічній літературі зустрічається досить багато варіантів дефініцій поняття «професійна компетентність» педагога (викладача ВНЗ), які тісно пов'язані з поняттям «професійна компетенція». Ці поняття, а також їх похідні «компетентний» і «компетентнісний» багато в чому визначають нинішні вимоги до української системи вищої професійної освіти. Дуже часто ми чуємо і вживаємо самі в характеристиках високок-

зафіксованого викладача ВНЗ такі визначення («його професійна компетенція не викликає сумніву»), «професіоналізм викладача визначається рівнем його компетенції», «викладач, компетентний у своєму навчальному предметі, області наукового знання, сфері, галузі і т. д.», а в характеристиках сучасного освітнього простору ВНЗ – «компетентнісний підхід до освіти», «ключові компетенції», «компетентісно орієнтоване навчання», «професійне навчання, засноване на компетенціях» тощо.

Водночас не завжди сам викладач ВНЗ може доступно й аргументовано розмежувати ці два ключові для нинішньої вищої професійної освіти поняття. І це незважаючи на ту обставину, що ще в 60-х роках минулого століття були виокремлені основні відмінності між термінами «компетенція» і «компетентність», коли останнє трактувалося як інтелектуально й особисто зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, який ґрунтується на його знаннях. При цьому задля справедливості варто зазначити, що спроби розмежування понять «компетенція» і «компетентність» викладачів-предметників ВНЗ або інших педагогів-практиків зазнають фіаско досить часто. Деякі вчені, педагоги і психологи, які спеціально досліджують цю проблему, нерідко пишуть ці поняття через риску дробу, наприклад: «компетенції/компетентності» або «соціальні компетенції/компетентності».

Щоб спробувати визначити найважливіші для нас компоненти структури і змісту соціальної компетенції викладача ВНЗ, підкреслити її єдність з інформаційною і технологічною компетенціями, а також показати, як вони впливають на формування загальної професійної компетентності педагога, нам також не хотілося б вступати в полеміку з питання: «Яке з аналізованих понять первинне, а яке є похідним»? Тому ми намагаємося навести найбільш корисні, на наш погляд, підходи до визначення професійної компетентності або компетенції викладача.

Аналіз проблеми доцільно почати із загального змісту поняття «компетенція». «Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає «компетенцію» як добру обізнаність із чим-небудь чи «коло повноважень організації, установи або особи» [1, с. 560]. Очевидно, що для цілей нашого дослідження підходить тільки перше визначення, однак його зміст варто розширити, тому що в нашому випадку мова йде не тільки (а можливо, й не стільки) про знання, а й про навички й уміння. Поняття ж «компетентності» згаданий словник визначає як властивість за значенням слова «компетентний», тобто як поінформованість, обізнаність, авторитетність. Для нашого дослідження таке визначення також потребує модифікації, оскільки воно знову обмежується знаннями і потребує доповнення посиланням на необхідність наявності здатності виконувати відповідну фахову діяльність.

У деяких дослідженнях із теорії та методики професійної освіти [2; 3; 8] вищезгадані терміни інтерпретуються як синоніми і розглядаються як результат навчання. В інших працях [5; 6; 7] «компетенція» вважається складовою поняття «компетентність» і визначається як соціально визнаний рівень знань, вмінь і навичок, досвід і цінності, необхідні для здійснення професійної діяльності; особистісні якості та потенційні здібності людини діяти у невідомій ситуації; можливість встановлення зв'язку між знанням й операційною дією у ситуації вирішення проблеми. У цьому визначенні не зовсім зрозуміло, що мається на увазі під «цінностями, необхідними для здійснення професійної діяльності», бо загалом очевидно, що для професійної діяльності достатньо знань, вмінь і навичок, а наявність відповідного досвіду може сприяти гарантії достатньо високого рівня такого виконання. Так само двозначно виглядають і «особистісні якості», більшість із яких, мабуть, не пов'язані з процесом формування фахової компетенції. До числа згаданих якостей, які можуть бути результатом навчання майбутніх фахівців, можна віднести хіба що психологічну стійкість, тобто здатність працювати в умовах значного психологічного стресу, характерного для більшості видів сучасних праць, а також засвоєння професійної етики спілкування. Виокремлення «потенційних здібностей діяти у невідомій ситуації» як окремого компонента видається недоцільним для визначення фахової компетенції спеціаліста, оскільки така здатність поглинається змістом понять «уміння та

навички», однією з ознак яких якраз і є здатність їх перенесення на нові ситуації. Сказане вище стосується й останнього компонента змісту поняття «компетенція», тобто «встановлення зв'язку між знанням та операційною дією у ситуації вирішення проблеми», бо подібне встановлення також входить до складу вже згадуваних понять «уміння та навички» і є невід'ємною складовою здатності здійснювати фахову діяльність, змістом якої у нашому випадку якраз і є постійне вирішення виробничих проблем. Крім того, словосполучення «операційна дія» видається термінологічно невдалим, в усякому разі, з точки зору теорії діяльності: дії складаються з операцій; а в терміні «операційна дія» така ієрархія порушується.

Що стосується поняття «компетентність», то воно трактується як набута характеристика особистості, зокрема як здатність останньої обирати самостійні рішення та діяти, спираючись на набуті знання і досвід. Іншими словами, компетентність розглядається як активний прояв компетенції, тобто як поняття, що є ближчим до «знаю як», аніж «знаю що» [7, с. 38]. Це загалом прийнятне для нас визначення потребує певного розширення, оскільки знову, як і у випадку з компетенцією, звужує зміст поняття лише до знань, не згадуючи умінь і навичок, що є важливими для професійної діяльності. Можна, звичайно, вважати, що поняття «уміння та навички» поглинаються поняттям «досвід», однак, аналізуючи поняття «компетенція», ми розглядали його як елемент, окремий від умінь і навичок, а тому з метою уникнення двозначності термінів у даному викладі будемо й далі трактувати його як сукупність знань, навичок і вмінь, набутих у результаті практичної роботи, а не навчання.

Характерною рисою компетентності вважається контекстуальність, тобто неможливість її відриву від контексту діяльності, оскільки вона пов'язана з останньою [2]. Доцільно враховувати, що компетентність є результатом ступеня сформованості компетенції, тобто вона демонструє потенційні можливості людини, а не описує процес її здобуття (тобто навчання) або зміст чи методи згаданого процесу. Компетентність може розглядатися як міра здатності особи, яка вважає себе фахівцем, здійснювати відповідну діяльність у конкретно визначений час. Зрозуміло, що така міра, тобто рівень компетентності будь-якого фахівця, потребує вірної та надійної оцінки, для чого важливо керуватися чіткими і попередньо розробленими стандартами.

Отже, у випускника ВНЗ мають бути сформовані певні компетенції, які він використовуватиме у процесі своєї професійної діяльності, та які свідчитимуть про рівень його компетентності. А отже, перехід у сучасній педагогіці від знаннєво орієнтованого підходу до компетентнісного видається виправданим і перспективним, оскільки мало тільки знати, треба вміти свої знання реалізовувати на практиці. Це спричиняє зміни у моделі навчання (як у змісті, так і в його організації) та накладає свій відбиток на процес формування і зміст, зокрема інформаційної компетенції.

Аналіз наявних точок зору на це питання в дослідженнях із теорії та методики професійної освіти фахівців [2; 3; 6; 7; 8] показує, що є певні розбіжності на компонентний склад професійної викладацької компетентності, аналіз яких ми, зважаючи на обмеженість обсягу даної роботи, опускаємо і наведемо в інших працях. Узагальнені результати такого аналізу дозволили припустити, що найобґрунтованішими претендентами на включення до професійної компетентності як мети навчання майбутніх фахівців є такі складові:

- 1) фахова компетенція (наявність відповідних знань, умінь і навичок для ефективного виконання своєї професійної діяльності);
- 2) інформаційна компетенція (володіння комп'ютером, наявність інформаційної культури, роботи в програмах тощо);
- 3) інтелектуальна компетенція (освідченість фахівця, його здатність оцінити та мобілізувати свої вміння та навички);
- 4) компетенція спілкування між викладачем і студентами, студентів між собою;
- 5) міжкультурна компетенція (соціокультурні дані; володіння, розуміння та вміння передавати і використовувати реалії, пов'язані з життям і побутом країни) та ін.

Отже, в статті розглянута дефініція понять «професійна компетентність» і «професійна компетенція», а також проблема розмежування цих понять у науковій літературі з педагогіки і психології. Наведено точки зору знаних науковців. Разом із тим наше дослідження свідчить, що в розв'язанні цієї проблеми є ще багато прогалин, котрі, як ми сподіваємося, будуть розв'язані в наступних дослідженнях.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Вербицкий А. А. Личностный и компетентносный подходы в образовании. Проблемы интеграции / А. А. Вербицкий, О. Г. Ларионова. – М. : Логос, 2011. – 336 с.
3. Гуревич Р. С. Професійна компетентність майбутнього педагога: як її формувати? / Р. Гуревич, М. Кадемія // Витоки педагогічної майстерності. – 2012. – Вип. 10. – С. 66-70.
4. Делор Ж. Образование: скрытое сокровище. – UNESCO, 1996. – 37 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионализма / Е. А. Климов. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1996. – 400 с.
6. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін. ; За заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
7. Луговий В. І. Компетентності та компетенції : поняттєво-термінологійний дискурс / В. І. Луговий // Вища освіта України. – 2009. – № 3 (додаток 1). – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології». – К. : Гнозис, 2009. – С. 8-14.
8. Пометун О. І. Компетентісний підхід – найважливіший орієнтир сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – №1. – С. 65-69.